

Nataša Henig Mišič

ODNOS KRANJSKE HRANILNICE DO MALEGA KMETA V SEDEMDESETIH IN OSEMDESETIH LETIH 19. STOLETJA

Članek se osredotoča na odnos Kranjske hranilnice do majhnih posestnikov oziroma malih kmetov. Časovno je omejen na sedemdeseta in osemdeseta leta 19. stoletja. Izhodiščno točko predstavlja leto 1870, ko je hranilnica proslavila svojo 50. obletnico. Ob tem dogodku je časopis *Novice* zelo pozitivno poročal o poslovanju hranilnice, poleg tega pa so ji namenili tudi nekaj kritik. Pogrešali so podružnice po deželi, ker bi bilo na ta način omogočeno, »da bi pošten kmet v zadregi po kratki poti zmožel dobiti malo posojilce«.²⁸² Avtor je članek zaključil z upanjem, da bo hranilnica glede tega kmalu naredila spremembo. V sedemdesetih letih 19. stoletja je hranilnica večkrat pomagala z

²⁸² *Kmetske in rokodelske novice*, 16. 11. 1870, str. 373, Dopisi – Ljubljanska hranilnica.

dobrodelnimi akcijami, podpirala je ribogojništvo in konjerejo, sadjarskim in drugim šolam je pomagala z nabavo orodja in strojev. Do prve pomembnejše spremembe je prišlo šele v začetku osemdesetih let, ko so začeli izdajati posebne hipotekarne kredite, namenjene malim kmetom. V prispevku se obravnava obdobje konča z letom 1889, ko je začela veljati odločba Generalne skupščine Kranjske hranilnice 28. oktobra 1888 o posojilih in subvencijah, namenjenih zadrugam, ki so temeljile na načelu vzajemnosti in solidarnosti.²⁸³

GOSPODARSKI POLOŽAJ KMEČKEGA PREBIVALSTVA NA KRANJSKEM V DRUGI POLOVICI 19. STOLETJA

Na gospodarsko in družbeno strukturo slovenskih dežel v drugi polovici 19. stoletja sta usodno vplivala in jo določala dokončna odprava fevdalizma z zemljiško odvezo in začetek hitrejše industrializacije.²⁸⁴ Propad domačih obrti in možnosti dodatnega zaslужka v drugi polovici 19. stoletja so privedle do pojava agrarne prenaseljenosti. Najprej so ta problem reševali z drobljenjem kmetij, v zadnji četrtini stoletja pa s pospešenim izseljevanjem.²⁸⁵ Med letoma 1850 in 1910 se je iz slovenskih dežel odselila več kot polovica naravnega prirastka, skupaj po različnih ocenah 300.000 do 350.000 ljudi, kar je pomenilo kar četrtino vsega prebivalstva, ki je v tem obdobju v poprečju živelo na tem območju. Po letu 1880 je zapuščanje vasi povzročilo zmanjšanje kmečkega prebivalstva v slovenskih deželah. Hkrati je agrarna kriza ob spremljajočem počasnejšem procesu industrializacije povzročila množično izseljevanje iz slovenskega etničnega ozemlja. Za povečano število brezposelnega podeželskega prebivalstva ni bilo dovolj delovnih mest niti v industriji.²⁸⁶

Kmetijska anketa, ki so jo izvedli 17. in 18. aprila 1884, predstavlja poskus ocenitve socialnih in ekonomskih razmer na kranjskem podeželju. Izpeljali so jo v času gospodarske depresije, ki je nastopila po zlomu dunajske borze leta 1873.²⁸⁷ Desetletje po letu 1873 in polomu borze je prineslo močan padec cen. Od srede osemdesetih let so le-te obdržale nizko raven. Večinoma so padale cene žita in industrijskih izdelkov, po drugi strani pa so naraščale cene mesa in vina.²⁸⁸ Rezultat ankete je bila izjemno neugodna in slaba slika gospodarskih razmer na Kranjskem. Anketa je zajela stanje, ki je bilo posledica razvoja v dalj-

283 SI_ZAL_LJU/0362, šk. 29, Denkschrift, 1895, str. 8, 13, 14.

284 Fischer in Rozman, *Socialna demokracija in kmetijstvo 1870–1914 na Slovenskem*, str. 5, 6.

285 Granda, *Gospodarske krize*, 43.

286 Fischer in Rozman, *Socialna demokracija in kmetijstvo*, str. 9, 10.

287 Več o vplivu borznega zloma na Slovenskem gl. Vodopivec, *O gospodarskih in socialnih nazorih*, str. 263–280.

288 Pančur, *V pričakovanju stabilnega denarnega sistema*, str. 234.

šem časovnem obsegu. Njene ugotovitve kažejo tudi kronično pomanjkanje kapitala na podeželju, posledica česar je bilo zadolževanje v različnih oblikah. Da gospodarsko stanje na Kranjskem ni bilo zavidljivo, pričajo tudi podatki o višini vpisanih dolgov v zemljiške knjige, ki so bili izjemno visoki. Po posameznih sodnih okrajih so bile problematične visoke obresti, velike potrebe po denarju so nastajale tudi ob dedovanju in izplačevanju sodedičev.²⁸⁹ O težavah, s katerimi se so soočali kmetje, so pisali tudi v časopisih. O denarni stiski priča naslednji citat, ki je bil objavljen v *Slovincu*:

»Naš kmet je včasih v hudih denarnih stiskah; ne more davka plačat, hočejo mu vse prodati; z malo vsoto bi se lahko rešil, pa je ne dobi. Včasih denar dobi, pa pod takimi pogoji, da si položi temelj k poznejšemu gotovemu propadu. Ako gre v hranilnico po denarje, mora plačati obresti, da jih ne zmore; že prej, ko denar dobi, ima toliko poti in stroškov, da mu izposojeni denar nikoli toliko ne zaleže. Včasih pa pade oderuhom v roke, kjer je gotovo zgubljen.«²⁹⁰

Zemljiška odveza je omogočila, da kmetje postanejo samostojni gospodarski subjekti, ki so se začeli vključevati v gospodarsko življenje.²⁹¹ S komercializacijo so morali kmetje vse svoje obveznosti plačati v gotovini. Po drugi strani sta razvoj industrije in prometa, v največji meri železniškega, privedla do izgube pomembnih dodatnih zaslužkov od tovarništva in prevoznitva po deželnih cestah. Poleg tega je bila trgovina na veliko preusmerjena na glavno prometno žilo od Dunaja preko Ljubljane do Trsta in so kmetje s tem izgubili tudi vlogo v posredniški trgovini.²⁹² Izgube dodatnih zaslužkov niso mogli nadomestiti s prodajo agrarnih izdelkov. Poleg tega je bil trg preplavljen z ameriškim in ruskim žitom, ki je zniževalo cene domačemu avstrijskemu žitu. Značilno za obravnavano obdobje je bilo gospodarsko propadanje kmetov, ker so bili mali kmetje primorani prodajati svoje izdelke po nižji ceni, poleg tega še reducirati lastno porabo. Zelo neugodno situacijo so dodatno poslabšali odkup in regulacija servitutov ter odvzem služnostnih pravic. Problem pa je predstavljala tudi razdrobljenost kmečkih posesti, ki jo je omogočil zakon iz leta 1868. Zaradi škodljivosti tega zakona je država sprejela nov zakon leta 1889, s katerim je bila prepovedana delitev srednjih posesti. Diferenciacijo agrarne posesti je pospešila gospodarska kriza po letu 1873, kar je dodatno vplivalo na propad male in srednje kmečke posesti. Kmetje so čedalje bolj postajali vezani na trg, na katerem so lahko prišli do nujno potrebnega denarja.²⁹³

289 Seručnik, *Socialne razmere na kranjskem podeželju*, str. 506, 518, 519. Več o tem gl. Lazarevič, *Kmečki dolgovi*, str. 16–19.

290 *Slovenec*, 13. 3. 1879, str. 1, Pomagajmo si sami!.

291 Več o zemljiški odvezi gl. Kresal, *Zgodovina socialne in gospodarske politike*, str. 30–33.

292 Fischer, *Zagate v kmetijstvu*, str. 73.

293 Lazarevič, *Plasti prostora in časa*, str. 106, 108–112; Fischer in Rozman, *Socialna demokracija in kmetijstvo*, str. 6, 7.

KRANJSKA HRANILNICA V DRUGI POLOVICI 19. STOLETJA

V prvi polovici 19. stoletja so začeli ustanavljati hranilnice z namenom, da bi ljudem približali možnost varnega shranjevanja zasluženega denarja. Ciljna skupna so bila gospodinjstva z nizkimi dohodki. Vprašanje je, v kolikšni meri so bile hranilnice dejansko dostopne manj premožnim slojem prebivalstva. Lahko pa se vprašamo tudi, ali so hranilnice s časom prevzele vlogo dopolnilnega ali nadomestnega elementa državne socialne politike. V času druge polovice 19. stoletja se je socialno vprašanje pojavilo v spremenjeni obliki kot pereče vprašanje izboljšanja možnosti preživetja povečanega števila pripadnikov nižjih in srednjih družbenih slojev. Hkrati se je kot posledica krize gospodarskega in političnega liberalizma leta 1873 okrepila vloga države v okviru socialne politike s poudarkom na intervencionizmu.²⁹⁴

S povečanjem stopnje varčevanja so imele hranilnice možnost povečati akumulacijo kapitala in s tem tudi prispevati h gospodarski rasti. Poleg tega bi lahko prispevale k znižanju transakcijskih stroškov. Predpogoj za te učinke pa je bilo ustvarjanje dodatnih prihrankov. Cilj hranilnic je bil usmeriti ljudi, ki so bili prej izključeni iz finančnega posredništva, v položaj za doseganje daljnosežnih učinkov.²⁹⁵ Za hranilnice je bilo značilno, da so predstavljale funkcionalno kombinacijo profitno usmerjene poslovne politike na eni in družbene dejavnosti na drugi strani.²⁹⁶ Zaradi tega statusa dobrodelne ustanove, kar je bilo zelo pomembno za njihove ustanovitelje oziroma lastnike, pa tudi za državne oblasti, ki so nadzorovale delovanje hranilnic, so hranilnice v glavnem koristile manj premožnim slojem prebivalstva. Medtem ko so bile hranilnice predvsem namenjene podpori posameznikom, so igrale tudi zelo pomembno vlogo na makroekonomskem nivoju. Pred njihovim nastankom je bilo veliko kapitala nedostopnega finančnemu trgu. Tako so hranilnice imele velik vpliv pri spremembah, za katere je bil predpogoj mobilizacija finančnih sredstev socialnih slojev, ki do tedaj niso imeli dostopa do bančnih storitev. Hranilnice so z usmerjanjem kapitala na hipotekarna posojila in državne obveznice pripeljale na finančni trg prej zelo razpršena denarna sredstva.²⁹⁷ Čeprav so bile ustanovljene predvsem kot dobrodelna, človekoljubna društva, so hkrati predstavljale ustanove »civilnega« zduženja. Te ustanove so do konca 19. stoletja postale pomembni dejavniki kulturnega, političnega, gospodarskega in družbenega razvoja na širšem področju.²⁹⁸

294 Dirninger, *Historic dimension*, str. 10, 11.

295 Thol, *Poverty relief and financial inclusion*, str. 12.

296 Dirninger, *Historic dimension*, str. 12.

297 Thol, *Poverty relief and financial inclusion*, str. 18.

298 Dirningen, *Historic dimensions*, str. 13.

Kranjska hranilnica je bila ustanovljena leta 1820 z namenom, da bi spodbudila prebivalstvo k varčevanju. Skupina poslovnežev iz Ljubljane jo je ustanovila kot filantropsko društvo. Že v prvem *Provizoričnem statutu*²⁹⁹ je bilo zapisano in potem ponovljeno tudi v pravilniku, ki so ga sprejeli 24. decembra 1867, »da ima hranilnica v Ljubljani namen, da vsakemu, posebno pa manj premožnim ljudem ponudi priložnost, da svoje prihranjene krajcarje vložijo in sčasoma pomnožijo, s tem pa zbuja in oživlja delavnost in varčnost.«³⁰⁰ Statut iz leta 1867 je, z manjšimi spremembami, veljal tudi v času, ki ga obravnava pričujoči prispevek. Čeprav je bilo že v prvem pravilniku zapisano, da je namen hranilnice ponujati storitve predvsem manj premožnim slojem prebivalstva, je nerada posojala denar malim kmetom.

Pravilnik oziroma Statut je vseboval tudi *Opravljeni red*, ki je določal način in pogoje poslovanja hranilnice, regulirano je bilo izdajanje hipotekarnih posojil, ki predstavljajo vodilno nit tega prispevka. Natančno je bilo določeno delovanje ravnateljskega sveta, naštete so bile njegove pristojnosti, v okviru katerih je bilo tudi odločanje, komu naj se odobri posojilo. Za začetek sedemdesetih let 19. stoletja so ohranjeni zapisniki sej ravnateljskega sveta, ki vsebujejo sezname odobrenih kreditov. Žal so bili sezname sestavljeni samo iz imen in priimkov prosilcev ter zneskov, ki so bili odobreni. Zaradi pomanjkanja drugih podatkov, kot so naslov ali poklic, ni mogoče točno določiti, koliko zahtevkov je prihajalo iz kmečkih krogov. V *Opravljenem redu* je bilo določeno, da se za poroštvo oziroma kavcijo uporabi posestvo le takrat, kadar zavarovana cena, h kateri se prištevajo tudi kakšni drugi dolgovi, pri hišah v mestu ni presegala polovice vrednosti, pri posestvih na deželi ali pri zemljiščih pa ne dve tretjini prave vrednosti. Prošnja za odobritev hipotekarnega posojila je morala vsebovati naslednje dokumente: »pismo, kako si je kdo pridobil posestvo«, izpisek iz zemljiške knjige, katastrsko polo, potrjeno s strani davčnega urada, vsa nakladna pisma, davčne knjige in knjižice zemljiškega zavarovanja, račun za zemljiško zavarovanje, v primeru, da je prosilec že plačal pobotnico, ki jo je izdalo ravnateljstvo zemljiškega zavoda. Vrednost zemljišča na deželi so izračunali tako, da so od čistega zneska po katastru spremenjenega v avstrijsko veljavo odšteli cesarske davke s priklado, doklade in vsa druga plačila, kot so vsakoletni dohodki od kapitala za zemljiško zavarovanje. Kadar so zastavljali gozdove in vinograde, so najprej odšteli davke in naklade ter še štiri petine drugih čistih dohodkov po katastralni ceni. Poleg tega je prosilec kredita moral dokazati, da so vsi objekti požarno zavarovani. Manj kot 100 goldinarjev niso posojali. Obstajala je možnost za odplačilo v obrokih.³⁰¹

299 SI AS 437, šk. 38, Provisorische Statuten der Sparcasse in Laibach, 20. 10. 1820, str. 2.

Kranjska hranilnica je začela z delovanjem 4. 11. 1820. Prvi dve leti je delovala kot društvo s *Provizoričnim statutom*. Statut z opravljenim redom je bil končno sprejet 1. 3. 1822. Veljal je vse do objave državnega hranilničnega regulativa, ki ga je Kranjska hranilnica uradno sprejela 2. novembra 1844.

300 SI_ZAL_LJU/0362, šk. 18, Statuten und Geschäftsordnung der krainischen Sparkasse in Laibach, 1867, str. 2.
301 SI_ZAL_LJU/0362, šk. 18, Statuten und Geschäftsordnung der krainischen Sparkasse in Laibach, 24. 12. 1867 str. 16–20.

Državne oblasti so septembra 1844 objavile Sparregulativ, s katerim so bila urejena pravila o ustanavljanju hranilnic lokalnih skupnosti. Uvedena je bila regulacija njihovega delovanja. Hranilnice so sprejemale vse vrste vlog prebivalstva in drugih gospodarskih subjektov.³⁰² Dvanajsti člen regulativa je omogočal hranilnicam, da so del svojega čistega dobička lahko uporabile v dobrodelne namene. »V kolikor rezervni sklad doseže višji znesek, kot je ta potreben za delovanje institucije, in če ni bilo drugače določeno v statutu, se določeni znesek, s predhodnim potrdilom nadzornega organa, lahko uporabi v dobrodelne namene. Cilji se določijo s soglasjem lokalnih oblasti in morajo biti v skladu z interesi članov hranilnice.«³⁰³ V nadaljevanju istega člena pa je bilo določeno, da je morala vsaka hranilnica imeti poseben rezervni sklad, iz katerega bi se krile morebitne izgube v poslovanju.³⁰⁴ Rezervni sklad je določala oblast na osnovi uspešnosti in velikosti poslovanja. V okviru kreditne politike so hranilnice lahko izposojale hipotekarne, komunalno menične kredite, lombardna posojila in posojila na osnovi tekočega računa. Posredovale so v vseh denarnih opravilih. Državni komisar je nadzoroval poslovanje in o tem poročal državnim oblastem. Hranilnice so lahko sprejemale vse vrste vlog, pri čemer pa so morali določiti najnižji in najvišji znesek. Prav tako je bil omejen najvišji znesek enkratnega dviga varčevalne vloge, ki je moral biti vnaprej napovedan.³⁰⁵ Zavedali so se, da z zbranimi sredstvi lahko prispevajo tudi k odpravljanju stiske in prispevajo k splošnemu dobremu. V *Spomenici* pa so posebej poudarili, da so na ta način našli svoje zadovoljstvo v prizadevanjih za doprinos družbi.³⁰⁶

S pomočjo hranilničnega regulativa je država eksplicitno določila socialno-politično funkcijo in s tem tudi javno delovanje hranilnic. Socialno-politično delovanje je bilo na ta način del izrecno standardizirane strukture poslovanja hranilnice. Pomembno izhodišče je predstavljal najvišji dovoljen znesek depozitov, ki se je s časom spreminjal, dokler ni bil ukinjen v začetku sedemdesetih let 19. stoletja. Hranilnica je na ta način želela usmeriti svojo pozornost k nižjim socialnim slojem, s tem pa je bila manj privlačna premožnemu prebivalstvu. Najnižji znesek, ki so ga hranilnice sprejemale, je moral biti čim nižji, tako da je tudi najrevnejši sloj imel možnost varčevanja svojih prihrankov.³⁰⁷ Zneski so bili bolj natančno določeni v statutu hranilnice. V *Statutu Kranjske hranilnice* iz leta 1850 je znašal najnižji znesek en goldinar, najvišji pa je bil določen na 1000 goldinarjev. V naslednjem pravilniku iz leta 1867 je ostal najnižji znesek nespremenjen, najvišji znesek, ki ga je lahko sprejela hranilnica, je bil povišan

302 Lazarevič, *Plasti prostora in časa*, str. 126–127.

303 SI AS 437, šk. 38, Das Regulativ für die Bildung, Einrichtung und Überwachung der Sparkassen, 2. 11. 1844, str. 4.

304 SI_ZAL_LJU/0362, šk. 29, Denkschrift, 1895, str. 28.

305 Lazarevič, *Plasti prostora in časa*, str. 126–127.

306 SI_ZAL_LJU/0362, šk. 29, Denkschrift, 1895, str. 28.

307 Dirninger, *Historic dimension*, str. 15.

na 5000 goldinarjev.³⁰⁸ Večje kapitalske naložbe so sprejemali s provizijo. Obresti na depozite so bile izplačane kot beneficije za majhne vloge. Izplačilo obresti, namenjenih majhnim vlogam, je bilo zagotovljeno. Obrestno mero so določali na podlagi obsega vloženega kapitala, tako da so bile nižjim zneskom namenjene višje obrestne mere. Z 11. členom regulativa iz leta 1844 je bilo določeno, da se presežki uporabijo za dobrodelne in neprofitne lokalne namene. Prednost se je dajala varnosti vlog in zelo pomembna je bila pupilarna varnost naložb.³⁰⁹

ODNOS KRANJSKE HRANILNICE DO MALEGA KMETA V SEDEMDESETIH LETIH 19. STOLETJA

Zlom dunajske borze in bančna kriza leta 1873 predstavljata eno prelomnih točk v drugi polovici 19. stoletja. Za obdobje, ki je sledilo, je bil značilen državni intervencionizem. Christian Dirningen je opozoril, da zlom in kriza nista imela večjih posledic na delovanje in razvoj hranilnic v Avstro-Ogrski monarhiji.³¹⁰ Krajša kriza oziroma zmanjšanje borznega trga na Dunaju leta 1869 je predstavljala le simboličen padec, kateremu je sledil gospodarski vzpon, ki je trajal vse do pomladi leta 1873. V tem času sta se pospešeno razvijala železniški promet in gradbena industrija, ki sta postajala vse bolj komponenti borznih spekulacij.³¹¹ Francosko-nemška vojna 1870–1871 in »majhna kriza« sta povzročili kratkoročno znižanje investicijske dejavnosti, ampak že leta 1871 se je ta spet močno pospešila.³¹²

Relativna neodvisnost od gospodarskega cikla je bila očitna pri razvoju depozitne dejavnosti, saj je bila rast v obdobju močne spekulativne dinamike v zgodnjih sedemdesetih letih devetnajstega stoletja nižja kot v predhodnem obdobju. Povprečne letne stopnje rasti pred letom 1869 so znašale več kot 20 % za hranilne vloge, do leta 1873 pa je bila pod to ravnjo. Prihranki so v drugi polovici šestdesetih let 19. stoletja dosegali 15–16 % letne stopnje rasti, medtem ko so med letoma 1870 in 1873 znašali nekaj več od 10 %. Dirningen ocenjuje, da je bil to rezultat preusmeritve varčevalnega potenciala v spekulacije. Hranilnice so vlagale v državne vrednostne papirje, večina pa je imela fiksni donos, kot so državne

308 SI AS 437, š.k. 38, Bekanntmachung: Statuten der Sparcasse in Laibach. 30.10.1850, str. 5; SI_ZAL_LJU/0362, š.k. 18, Statuten und Geschäftsordnung der krainischen Sparkasse in Laibach, 24. 12. 1867, str. 3.

309 Prav tam, str. 16.

310 Dirningen, Sparcassen und Staatsinterventionismus im Zusammenhang mit der Krise von 1873, str. 13, 16.

311 Več o tem gl. Sandgruber, *Ökonomie und Politik*, str. 243–247.

312 Dirningen, Sparcassen und Staatsinterventionismus im Zusammenhang mit der Krise von 1873, str. 18, 19.

obveznice, delnice in prednostne obveznice, ki so jih izdajale železniške družbe, za varnost pa je zagotavljala država. Hipotekarni krediti so imeli prednostni položaj v poslovanju hranilnic, zato se tudi osnovna struktura aktivnega poslovanja hranilnic ni bistveno spremenila.³¹³ V drugi polovici sedemdesetih let 19. stoletja sta se splošna depresija in stagnacija odrazili v razmeroma manjšem povečanju hranilnih vlog med letoma 1876 in 1878. Prav tako je izboljšanje gospodarskih razmer od začetka osemdesetih let 19. stoletja dalje vplivalo na nadaljnji trend povečanja hranilnih vlog. Tako je prišlo v začetku krize do kratkotrajnega navala na hranilnice in dvigovanje depozitov, ampak se je ta trend hitro ustavil. Zaupanje v hranilnice kot zelo varne finančne ustanove se je hitro povrnilo. Na podlagi statističnih podatkov lahko pridemo do zaključka, da so uporabniki imeli hranilnice za varne oaze, ki nikoli niso delale v škodo svojim vlagateljem.³¹⁴

Omenjeni zlom borze in kriza, ki je sledila, sta pustila Kranjsko hranilnico skoraj nedotaknjeno. *Slovenski narod* je poročal o poslovanju hranilnice v letu 1873. V članku z naslovom *Ljubljanska hranilnica* so poročali o 30.310 goldinarjev čistega dobička. Avtor članka se je posebej posvetil vprašanju, zakaj je bil ta znesek nižji kot po navadi. Med drugim je naštel razloge, zaradi katerih naj bi prišlo do slabšega poslovanja: dohodninski davek od parcialno-hipotekarnih nakaznic, nizke obresti za hipotekarne kredite (le 5 %), zvišana depozitna obrestna mera za 0,5 % in denar, ki ga je hranilnica namenila za novo stavbo realke v znesku od 400.000 goldinarjev. Članek pa je zaključil optimistično in še posebej je poudaril, da kriza ni škodovala delovanju hranilnice.³¹⁵ V *Spomenici*, ki je bila izdana ob proslavi 75. obletnice delovanja Kranjske hranilnice, lahko preberemo poročilo, v katerem je bilo napisano, da so finančni pretresi, ki jih je povzročila katastrofa iz leta 1873, zahtevali le dvig obrestnih mer. To stanje ni trajalo veliko časa, prilike so se hitro izboljšale in ustalile. Obrestne mere so že konec sedemdesetih let 19. stoletja spet prišle na stanje pred letom 1873. Avgusta 1879 je *Slovenec* objavil, »da je Hranilnica ljubljanska sklenila obresti od izposojenega denarja od novega leta naprej znižati s 6 na 5,5 %, toraj za pol odstotka.« Temu je sledil še komentar: »Dasiravno to ni veliko, je vendar nekaj, mi smo kaj takega že davno pričakovali, ker je tudi obresti za vloge znižala.«³¹⁶

Avtor *Spomenice* je videl večjo obremenitev za hranilnico zaradi lokalne krize, ki jo je leta 1884 povzročil umik Štajerske eskomptne banke iz Ljubljane. Ampak tudi ta kriza ni neposredno vplivala na delovanje hranilnice, ki je posredovala pri likvidaciji tega zavoda, in Kreditno društvo kranjske hranilnice je prevzelo kreditiranje določenih uporabnikov eskomptne banke.³¹⁷

313 Prav tam, str. 25, 26.

314 Prav tam, str. 38–40.

315 *Slovenski narod*, 21. 2. 1874, str. 3, 4, Ljubljanska hranilnica.

316 *Slovenec*, 14. 8. 1879, str. 4, Domače novice v Ljubljani, 14. avgusta.

317 SI_ZAL_LJU/0362, šk. 29, *Denkschrift*, 1895, str. 6, 7.

Hranilnica je že 5. septembra 1872, več kot pol leta pred zlomom dunajske borze, napovedala, da bo zvišala depozitne obrestne mere s 4 % na 4,5 % in da bo odločitev začela veljati do začetka naslednjega leta.³¹⁸ Sledila je skupščina 30. novembra 1872, ki je prinesla nove spremembe. Ravnateljstvo hranilnice je odločilo, da bo začela hranilnica s 1. julijem 1873 zaračunavati obrestno mero na vloge 5 %, za hipotekarna posojila 6 % ter za lombardna posojila oziroma posojila na vrednostne papirje, zlato in srebro 6,5 %.³¹⁹ V sedemdesetih letih 19. stoletja je bil le v dveh letih, 1872 in 1877, znesek vrnjenega kapitala iz depozitnih vlog večji od zneska vplačanih sredstev, ampak resnejše izgube vseeno niso imeli, ker je bila razlika pokrita z denarjem od kapitaliziranih obresti.³²⁰ V *Slovenskem narodu* je bilo leta 1878 objavljeno poročilo o delovanju hranilnice za prejšnje odboje enega leta. Zelo pozitivno je bilo ocenjeno delovanje na polju hipotekarnih kreditov. V letu 1877 so dobili 420 zahtevkov za hipotekarni kredit, sprejeli so jih 376, 44 pa so zaradi nezadostne vrednosti posestev zavrnil. Poudarili so, da je hranilnica »manjše posestnike posebno podpirala, ker je več kot četrti del v preteklem letu na hipoteke naloženega denarja sledeče razdelila: 1300 strankam v zneskih od 100 do 300 gld., 1000 strankam v zneskih od 300 do 1000 gld. 500 strankam v zneskih od 1000 do 5000 gld., 200 strankam v zneskih od 5000 do 10.000 gld. Druge tri četrtine spadajo na posojila v višjih zneskih«. Tisto leto je bilo izplačanih 748.536 goldinarjev.³²¹

V drugi polovici 19. stoletja, času dinamičnega gospodarskega razvoja, se je obseg depozitov v hranilnicah močno povečal. Hkrati so bile hranilnice v vse večji meri vključene v finančne in splošne gospodarske procese. Zaradi pravil, ki so bila določena z regulativom iz leta 1844, so hranilnice ostale izven območja borznih špekulacij. Pri novih določenih in standardih, predvidenih za regulacijo hranilnic, so upoštevali njihov razvoj, počasi so opustili izrecno usmeritev na manj premožne sloje prebivalstva. V prvem členu novega zakonskega predloga, ki je bil objavljen leta 1872, je bil spremenjen namen delovanja hranilnic. Od takrat naprej so bile hranilnice namenjene vsem, čeprav naj bi prednost še naprej obdržali manj premožni prebivalci. Obresti na vse vloge so bile od takrat izenačene in enotne za vse vloge.³²²

HIPOTEKARNA POSOJILA ZA MALE POSESTNIKE

Začetek osemdesetih let 19. stoletja in povečanje obtoka denarja kot posledica novega gospodarskega zagona ob koncu finančne krize sta omogočila hranilnici, da se je odločila za konkreten korak glede pomoči malim kmetom. Leta

318 *Laibacher Tagblatt*, 7. 9. 1872, str. 6, Sparkasse-Kundmachung.

319 Prav tam, str. 8.

320 *Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1872*, str. 18–21.

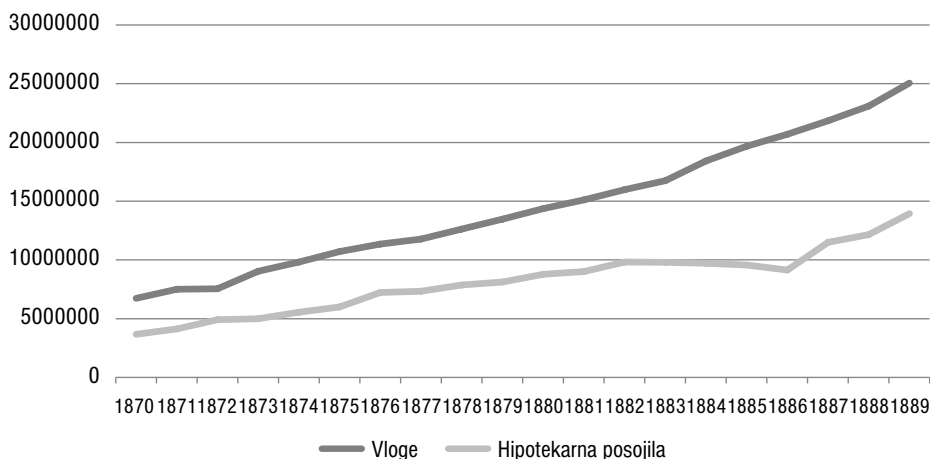
321 *Slovenski narod*, 21. 2. 1878, str. 3, 4, Kranjska hranilnica.

322 Dirningen, *Historic dimensions*, str. 16, 17.

1881 je zmanjšala obresti za hipotekarne kredite, ki so jih koristili majhni posestniki. Objavo svoje odločitve je povezala s poroko prestolonaslednika Rudolfa. Tako v *Slovenskem narodu* lahko zasledimo naslednji tekst: »V olajšanje malim posestnikom se obresti tistih hranilničnih posojil, ki so na posestvih na Kranjskem zavarovana in ki se bodo v prihodnje še dajala, ter skupaj ne presega 300 gld., znižajo od dne 1. julija tega leta. Obresti, ki se dajajo od hranilničnih vlog, bodo izenačene z obrestmi hipotekarnih kreditov 4 %«. ³²³ Od leta 1881 naprej je hranilnica beležila v aktivih svojih zaključnih računov posebno kategorijo hipotekarnih kreditov, z nižjo obrestno mero, namenjenih izključno prebivalcem Kranjske.

Državni pritisk se je kazal tudi na področju hipotekarnih obrestnih mer. Državni inšpektorat je pritiskal na hranilnice, da znižajo obrestno mero za posojila. Postalo je jasno, kar je razvidno tudi iz različnih uredb leta 1882, da hipotekarna stopnja nad 5 % ni bila več upravičena. Kot rezultat je Ministrstvo za notranje zadeve, ki je bilo v tem času odgovorno za nadzor nad delovanjem hranilnic, naročilo deželni organom, da spodbudijo hranilnice, da znižajo obrestno mero. Odobritev uporabe presežkov za donacije je bila direktno pogojevana z znižanjem obrestne mere za hipotekarna posojila. Najvišja dovoljena hipotekarna obrestna mera je bila 5-%. Vendar v zvezi s tem ni bilo formalne standardizacije, ker bi to pomenilo vmešavanje v avtonomijo hranilnic. ³²⁴

Grafikon 1: Gibanje hranilnih vlog in hipotekarnih posojil Kranjske hranilnice

Vir: *Statistisches Jahrbuch der Oesterreichischen Monarchie für das Jahr (1870-1881), Statistik der Sparkassen in den im Reichsrate Vertretenen Königreichen und Ländern für das Jahr (1882-1889)*

³²³ *Slovenski narod*, 8. 5. 1881, str. 4, Naznanilo hranilnice in zastavnice.

³²⁴ Dirningen, Sparcassen und Staatsinterventionismus im Zusammenhang mit der Krise von 1873, str. 43, 44.

Iz prikazanega grafa je razvidno, da so se hranilne vloge v času celotnega obravnavanega obdobja konstantno višale, vidna so le manjša odstopanja. Po drugi strani je bilo nekaj več nihanj pri odobrenih hipotekarnih posojilih. Voditelji hranilnice so bili med letoma 1882 in 1886 zaskrbljeni, ker so povrnjene obveznosti od hipotekarnih kreditov presegle znesek na novo izdanih kreditov, kar je bilo povzročeno z manjšim številom novih zahtev za ta posojila. Kot primer lahko vzamemo poročilo o poslovanju v letu 1885, ko je bil znesek novo izdanih hipotekarnih posojil 252.410 goldinarjev, povrnjeno je bilo 406.871 goldinarjev.³²⁵ Tudi v grafu lahko v tem obdobju opazimo manjši padec. Da bi postali bolj privlačni ljudem, so še enkrat znižali obrestno mero na hipotekarna posojila, ki so bila od takrat naprej obrestovana s 4,5%-obrestno mero. S tem se je dodatno približala depozitni obrestni meri od 4 %.³²⁶ Vendar je bil leta 1886 objavljen članek v *Laibacher Wochenblattu*,³²⁷ v katerem so želeli opozoriti, da bi premajhna razlika pripeljala do izgube. Kot smo videli, se je hranilnica vseeno od naslednjega leta (1887) odločila za omenjeno potezo.³²⁸ Po drugi strani pa je iz časopisnih člankov ter zaključnega računa za leto 1889 razvidno, da je hranilnica usmerila svoje naložbe v še večji meri k državnim vrednostnim papirjem.³²⁹

Hranilnica je leta 1882 preoblikovala knjigovodstvo v skladu z načeli dvo-smernega knjigovodstva in s sklepom generalne skupščine 30. decembra 1882 je bila izdana nova knjižica z naslovom *Navodila za uradnike*. Komitentom niso več zaračunavali dodatnih stroškov za dokumente, potrdila o preklicu ali različna pooblastila, prav tako pa so depozitne knjižice izdajali brez nadomestila.³³⁰

Oblasti so obvezno morale odobriti letne zaključne račune hranilnice, ki so morali tudi biti javno objavljeni. Struktura teh dokumentov je bila predpisana. Vsebovali so število vlagateljev, znesek tujih sredstev, znesek in strukturo investicij, višino dobička, rezervni sklad, stroške in retrospektivno tendenco gibanja navedenih postavk.³³¹ Za obravnavano obdobje so ohranjeni štirje zaključni računi Kranjske hranilnice. Dva za leti 1887 in 1889 sta bolj podrobno razdelana in razvidno je, da so posojila po nižji obrestni meri predstavljala le majhen procent vseh izdanih hipotekarnih kreditov. Do konca leta 1887 je bil znesek vseh izdanih hipotekarnih posojil 11.504.448 goldinarjev, od tega je bilo za Kranjsko namenjenih 3.932.913, kar je predstavljalo skoraj četrtino celotnega zneska. Posojila, ki so bila namenjena malim kmetom, so bila do konca leta 1887 izdana v višini 349.902 goldinarjev ali 8 % zneska za Kranjsko in samo 3 %

325 *Slovenec*, 18. 3. 1886, str. 3, Kranjska hranilnica.

326 *Slovenec*, 16. 11. 1886, str. 4, Posojila na hipoteke.

327 *Laibacher Wochenblatt*, 30. 1. 1886, str. 1, 2, Zur frage des Hypothekarcredites in Krain.

328 *Rechnungs-Abschluss der krainischen Sparkasse des Jahres 1887*, str. 2, 3.

329 SI_ZAL_LJU/0362, šk. 29, Denkschrift, 1895, str. 50–54.

330 SI AS 437, šk. 38, Amts-Instruction für die Beamten der krainischen Sparcasse in Laibach, 1883.

331 Lazarevič, *Plasti prostora in časa*, str. 127.

celotne izplačane vsote.³³² Dve leti kasneje je bila situacija zelo podobna. Izdanih je bilo 12.932.544 goldinarjev, od tega je bilo na Kranjskem izdanih 4.462.439 goldinarjev ali 26 % od celotnega zneska. Novo stanje odobrenih kreditov malim kmetom je bilo 403.529 goldinarjev, kar je bilo procentualno razporejeno enako kot leta 1887 in sicer 8 % zneska za Kranjsko in 3 % celotne izplačane vsote.³³³ V *Spomenici* iz leta 1895 so posebej poudarili, da je ugodnost posojila po nižji obrestni meri koristilo približno 1500 malih kmetov.³³⁴ Hipotekarna posojila po nižji obrestni meri so predstavljala le majhen del izdatkov hranilnice. O tem govorijo tudi številke vložnih knjižic. Za primerjavo lahko vzamemo leto 1895 in omenjenih 1500 kreditojemalcev z enako obrestno mero, tisto, ki je bila določena za vloge. V istem letu je imela hranilnica 54.487 aktivnih vložnih knjižic.³³⁵

Kranjska hranilnica je veliko pozornosti posvečala svojem ugledu. O tem govorijo tudi številni članki iz časopisov *Slovenski narod*, *Slovenec*, *Laibacher Tagblatt*, kasneje tudi iz *Laibacher Wochenblatt*. Hranilnica je časopisom namreč redno pošiljala kratek pregled delovanja za predhodno leto, ki so ga časopisi vsako leto objavljali v začetku marca. V kratkih alinejah je bilo predstavljeno poslovanje, temu pa je sledil zelo natančen seznam vseh dobrodelnih in tako imenovanih *občekoristnih daril*. Poraja se vprašanje, v kolikšni meri so voditelji hranilnice res imeli v mislih male posestnike, ko so sprejeli odločbo o posebni kategoriji hipotekarnih posojil z nižjo obrestno mero. S časom se je hranilnica oddaljila od svojih prvotnih namenov in se v vse večji meri usmerjala k premožnejšim slojem. V prid temu govori tudi ustanovitev *Kreditnega društva* leta 1873, ki je bilo namenjeno trgovcem in obrtnikom, pa tudi sprememba 17. člena pravilnika iz leta 1888,³³⁶ ko so začeli poslovati z mestnimi občinami in jim ponujali cenejša posojila. Ti krediti so omogočili kritje večjih denarnih zalogajev, kot so bili izgradnja vodovodov, elektrifikacija in podobno.³³⁷

Vzrok za majhno prisotnost Kranjske hranilnice pri posojilni dejavnosti je bil po mnenju gospodarskega odseka deželnega zbora v tradicionalnem načinu razmišljanja. Kmetje so bili navajeni, da vse svoje obveze in potrebe zadovoljijo doma ali v bližnji okolici. V večini primerov so bolj zaupali dragemu lokalnemu posojilodajalcu kot ugodnejši hranilnici, ki jo je moral obiskati v oddaljenem mestu. Hkrati se jim ni bilo treba ukvarjati z birokracijo, ker lokalni posojilodajalec ni zahteval nobenih dokazil, sestavil je samo zadolžnico.³³⁸ V *Slovenskem narodu* je bilo zapisano:

332 *Rechnungs-Abschluss der krainischen Sparkasse des Jahres 1887*, str. 4, 5, 8.

333 Prav tam, str. 1, 8.

334 SI_ZAL_LJU/0362, šk. 29, *Denkschrift*, 1895, str. 20.

335 *Statistik der Sparkassen in den im Reichsrate Vertretenen Königreichen und Ländern für da Jahr 1895*, str. 5.

336 *Slovenec*, 30. 7. 1888, str. 3, Občni zbor kranjske hranilnice.

337 SI_ZAL_LJU/0362, šk. 29, *Denkschrift*, 1895, str. 11–12.

338 Seručnik, *Socialne razmere na kranjskem podeželju*, str. 513.

»Vedno se bere po naših časopisih o revščini in ubožnosti Dolenjcev. Pa pomagati vendar nobeden neče. Znano je, da oderuštvo pri nas jako cvete, ker smo tako oddaljeni od Ljubljane in od naše Kranjske hranilnice. [...] Pa če kmet tudi premaga komunikacijske ovire, vendar vsak ve, kako težko slovenski gospodar pri naši hranilnici denar dobi. In če se tudi dobi, treba je pomisliti, komu se da zaslužek – šulferajnu ali družbi sv. Cirila in Metoda.«³³⁹

O pomanjkanju podružnic Kranjske hranilnice so se spet dotaknili v *Slovincu* leta 1878. Predlagali so, da Kranjska hranilnica ustanovi svoje podružnice v Novem mestu, Postojni, Kočevju in Kranju ali Radovljici. Po mišljenju avtorja članka je imela Kranjska hranilnica vse predpogoje za to, predvsem ker ji je prebivalstvo zaupalo, poleg tega pa je zelo uspešno poslovala. Posebno pa je poudaril, da bi se na ta način izboljšalo gospodarsko stanje Kranjske:

»Kranjska deželica, kakor uboga da je, bi vendar v kratkem vse na boljsem stala, marsikateri hlapec bi svoj privarovani zaslužek v bližnjo hranilnico vložil, ki služi kje na spodnjem Dolenjskem, ali dalječ na Notranjskem blizu Postojne, ali tam gori na Bohinjskem, kateri Ljubljane nikdar ne vidi in nima opravka v Ljubljani, ravno tako deklet, ženic in tudi nekateri kmetje bi svoje krajcarje raji v hranilnico donašali dobro videvši, da iz hranilnice vzamejo, kadar hočejo in potrebujejo in če delj časa pustijo istino v hranilnici, da se jim vsako leto pomnožuje njih vložena vsota. S tem bi bili posli in tudi drugi napeljevani k večji varčnosti, zdaj pa ko imajo ene goldinarčke, ki so si jih prislužili, jih radi obračajo v zapravljivost, ter eni popivajo, eni pa v gizdasto obleko vtaknejo in na zadnje nimajo nič. Nekateri pa posodijo kakemu zapravljivemu človeku, od katerega ne morejo nazaj dobiti, kadar bi sami potrebovali, ali pa še vse zgubijo in nimajo družega, kakor zmerjanje in jezo ali pravičanje za dobiček. Če so pa hranilnice tu in tam, se pride temu v oko. Tudi oderuštva bi bilo manj, ker ta, ki na posodo išče, bo šel raje v hranilnico iskat na posodo in bo le po 6 odstotkov plačeval raji kot po 10 in še več.«³⁴⁰

SKLEP

V sedemdesetih in osemdesetih let 19. stoletja, v času dinamičnega gospodarskega razvoja so se hranilne vloge Kranjske hranilnice konstantno višale. Zlom dunajske borze 1873 in kriza, ki je potem nastopila, nista imeli večjih vplivov na delovanje hranilnic v Avstro-Ogrski monarhiji. Razlogov za to je več

³³⁹ *Slovenski narod*, 18. 2. 1885, str. 2, Dopisi. Z Dolenjskega.

³⁴⁰ *Slovenec*, 11. 5. 1878, str. 3, Iz okolice Ljubljanske, 8. maja. Hranilnične podružnice.

in eden ključnih so državni predpisi, ki so določali potek poslovanja hranilnic. Poudarjanje pomembnosti varnih naložb in usmerjanje hranilničnih naložb v državne vrednostne papirje je doprineslo k boljšemu položaju. Čeprav je v letu poloma prišlo do kratkotrajnega trenda dvigovanja depozitov, so ga uporabniki hitro opustili in se je znesek vlog naprej višal. Hranilnice so zaradi omenjenih predpisov ostale izven špekulativnih poslov, čeprav so bile vključene v financiranje procesov gospodarske rasti. Ob koncu obravnavanega obdobja je Kranjska hranilnica s spremembo delovanja naredila pomemben korak, usmerila je svoje poslovanje v kreditiranje večjih občinskih komunalnih projektov. Poleg tega so osemdeseta leta 19. stoletja prinesla omejitve višine obrestne mere za hipotekarna posojila. Kranjska hranilnica je približala višino depozitne in hipotekarne obrestne mere, razlika je bila le 0,5 %. Čeprav so bili leta 1881 vpeljani hipotekarni krediti za male posestnike, nas vpogled v statistične podatke pripelje do zaključka, da so predstavljali neznaten delež. Verjetno je bila ta poteza le del poslovne politike, s katero je hranilnica izpolnila svoje obveznosti, zapisane v pravilnikih. Posluha za ustanavljanje podružnic hranilnica ni imela. Čeprav lahko zasledimo v časopisih večkrat opozorila o težavah, ki jih imajo kmeti, posebej o oddaljenosti hranilnice, Kranjska hranilnica ni ustanovila svoje podružnice na deželi, tudi posebnega oddelka, ki bi se ukvarjal z majhnimi posestniki, ni imela.